ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВІ НАСЛІДКИ НАСТАННЯ ФОРС-МАЖОРНИХ ОБСТАВИН

КУДРЯВЦЕВА Вікторія Вікторівна - к.ю.н., асистентка кафедри господарського права, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ІВОНІЧЕНКО Дар'я Віталіївна - студентка 4 курсу факультету прокуратури, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

УДК 346.3+346.9

DOI: https://doi.org/10.71404/NP.2025.2.26

Доктрина форс-мажору є загальновизнаною моделлю та нормою, що застосовується в ситуації неможливості виконання договірних зобов'язань. Природні катастрофи і стихійні лиха, нестабільні економічна і політична ситуації, економічні санкції та ембарго, воєнні та інші збройні конфлікти, наслідки пандемії Covid-19, обмеження і санкції, що вводяться з боку низки держав, зачіпають не тільки економіку країн загалом, а й їхніх господарюючих суб'єктів, які є сторонами договірних відносин, і створюють додаткові ризики неможливості виконання договірних зобов'язань.

Особливої ваги ця проблема набуває сьогодні, в епоху цифровізації суспільства, невпинного та бурхливого технологічного розвитку усіх сфер життєдіяльності людини, у тому числі бізнес-середовища. Тому метою даної статті є дослідження правового регулювання форс-мажору в Україні, виявлення основних економічних параметрів та інших непередбачуваних ситуацій, які впливають на настання певних обставин, що не залежать від волі сторін та перешкоджають виконанню господарських договорів, зовнішньо-економічних контрактів та цивільно-правових угод, що за своєю суттю і є форс-мажорними обставинами.

У статті розглядається поняття форс-мажорних обставин, їхня ієрархія щодо виникнення. Оскільки форс-мажорні обставини мають різне походження, тривалість, наслідки для економічного стану суб'єктів та їх господарської діяльності, запропоновано поділити їх на природні, техногенні та політичні. За об'єкт аналізу прийнято найбільш значущі форс-мажорні обставини останніх років, зокрема пандемія COVID-19 та воєнні дії на території України.

На основі аналізу публікацій про зв'язок цих обставин з динамікою бізнес-процесів в окремих країнах та світовій економіці загалом, статистичних даних, зроблено висновки про основні параметри, на які впливають природні, техногенні та політичні форс-мажорні обставини. При цьому ступінь впливу довгострокового природного (у вигляді пандемії та геополітичного) форс-мажорів більш суттєвий та багатоплановий, що обумовлює необхідність подальшого дослідження впливу форс мажорних обставин на господарську діяльність та вироблення пропозицій щодо мінімізації їх наслідків.

Ключові слова: форс-мажорні обставини, обставини непереборної сили, форс-мажорні застереження, відповідальність, бізнес-процеси, договірні відносини.

Довгий час поняття форс-мажору мало яскраво виражену юридичну конотацію, пов'язану з контрактною діяльністю. Водночас події останніх років, особливо спалах короно-вірусної інфекції, визнаної світовою спільнотою пандемією, воєнні дії на території України показали, що форс-мажорні події стосуються вже не окремих компаній і проблем виконання цими компаніями своїх зобов'язань, а й світової економіки в цілому. Термін почав активно використовуватися для характеристики невизначеності в еко-

номіці, у разі виникнення складних ситуацій у виконанні зобов'язань при проблемах з будь-якими ресурсами, зокрема, трудовими тощо. Разом з тим, дискусії в літературі пов'язані з юридичною стороною проблеми, тобто визнання тих чи інших подій форс-мажорними для уникнення відповідальності за невиконання договору відбуваються донині. Також у вітчизняній цивілістиці дискусійним залишається питання щодо співвідношення понять «непереборна сила» та «форс-мажор».

Поняття vis major (непереборна сила) перейшло в нове законодавство з римського права і означає «невідворотність шкоди тими запобіжними заходами, які вимагаються від добропорядного господаря (diligentia diligentis patris familias)». «Vis major» визначався римськими правознавцями як «невідворотний випадок, якому неможливо протистояти, навіть якщо про нього було наперед відомо – casus cui resisti non potes». Боржник звільнявся від відповідальності, якщо втрата речі відбулася внаслідок непереборної сили, крім тих випадків, коли дії непереборної сили передувала вина боржника. Як приклад «Vis major» наводилися такі події, як землетрус, обвал, аварія корабля, напад розбійників тощо [1, с.149-153].

У сучасному розумінні доктрина форс-мажору вперше була сформульована в Цивільному кодексі Франції. Слід зазначити, що як попередні редакції кодексу, так і чинна не дають легальної дефініції зазначеного поняття, обмежуючись вказівкою на те, що не підлягають відшкодуванню збитки, що виникли внаслідок невиконання або прострочення виконання зобов'язання через непереборну силу («force majeure»). При цьому тягар доведення такої події лежить на боржнику, який має надати доказ того, що невиконання чи прострочення відбулося не з його вини і що він діяв сумлінно, тобто вжив усіх розумних заходів, щоб уникнути відповідних правових наслідків. Зазначені правила, власне, були запозичені з римського приватного права. Ознаками обставин, що спричинили неможливість виконання з метою їх кваліфікації як форс-мажорних у французькому законодавстві, є їхня невідворотність і непередбачуваність [2, с.312-313].

Міжнародна торгова палата трактує форс-мажор як «наявність події чи обставини, яка обмежує чи перешкоджає стороні виконати одне чи кілька своїх договірних зобов'язань» за умови, що така перешкода знаходиться поза її розумним контролем, її неможливо було розумно передбачати під час укладання договору та сторона не могла розумно уникнути чи подолати наслідки перешкоди.

Там же вказані і події форс-мажору, що презюмуються, у тому числі війна, воєнні дії; валютні та торгові обмеження, ембарго, санкції; дотримання будь-якого закону чи державного указу, епідемія, стихійне лихо чи екстремальне природне явище; вибух, пожежа, руйнування устаткування тощо.

Факт настання таких обставин та період їх дії має бути підтверджено спеціальним документом торгово-промислової палати або іншою компетентною організацією країни чи регіону місцезнаходження тієї сторони, яка не змогла виконати зобов'язання за договором [3].

Однією з головних проблем, з якою стикаються компанії при реагуванні на форс-мажорні обставини, є різночитання у визначенні та інтерпретації таких подій. Це може призвести до суперечливих тлумачень умов контракту та суперечок між сторонами, особливо коли йдеться про те, хто зі сторін буде нести відповідальність за витрати, понесені внаслідок певної події.

Необхідно констатувати, що на сьогоднішній день майже всі зовнішньоекономічні договори (контракти) містять умову, що дозволяє відстрочити виконання договірних зобов'язань на певний період із можливим наступним звільненням сторін від їх виконання у випадку появи після укладення договору обставин, що не залежать від волі сторін та перешкоджають його виконанню. Такі обставини у законах різних країн можуть мати різну назву: «форс-мажор», «непереборна сила», «обставини поза контролем», «випадки, що звільняють від відповідальності», «обставини, що призводять до марності договору», але наслідки їх настання зводяться до одного: боржник є вільним від відповідальності за невиконання зобов'язання, якщо він доведе, що виконання стало для

нього неможливим унаслідок настання зазначених вище обставин.

В українському законодавстві визначення форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) міститься у Законі України «Про торгово-промислові палати» [4]. Так, відповідно до статті 14-1 вищевказаного Закону, форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливлюють виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами, тобто таких, які виникають поза контролем сторін. До таких обставин, зокрема, належать природні катастрофи та явища (землетруси, повені, заморозки, пожежа, посуха), загроза війни, військові дії, страйки, акти тероризму, епідемії, введення комендантської години, карантину, встановленого КМУ та інш.

Важливо також зазначити, що визнання обставин форс-мажорними можливе лише за умови засвідчення Торгово-промисловою палатою України (далі – ТПП), яка видає відповідний сертифікат про такі обставини протягом семи днів з дня звернення зацікавленого суб'єкта господарської діяльності [4].

Згідно зі статтею 218 Господарського кодексу України (далі — ГКУ) [5], форс-мажорними обставинами визнаються надзвичайні та невідворотні обставини, які об'єктивно унеможливлюють виконання зобов'язань за договором.

Аналогічні положення містяться в статті 617 Цивільного кодексу України (далі — ЦКУ) [6], яка звільняє боржника від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо це сталося через дію непереборної сили.

Законодавство визначає, що сторони договору можуть окремо передбачати у своїх угодах механізм дії форс-мажорних обставин та порядок звільнення від відповідальності.

Окрім того, Постановою Кабінету Міністрів України і Національного Банку України від 21 червня 1995 р. № 444 були затверджені *типові форми захисних застережень до зовнішньоекономічних договорів (контрактів)*, які передбачають розрахунки в іноземній валюті. Так, типовим форс-мажорним застереженням є домовленість у договорі про те, що сторони погоджуються, що в разі виникнення форс-мажорних обставин (непереборної сили, незалежної від волі сторін), зокрема: війни, воєнних конфліктів, блокади, ембарго, міжнародних санкцій, валютних обмежень або інших дій держав, що унеможливлюють виконання зобов'язань, а також пожеж, повеней, стихійних лих чи сезонних природних явищ (наприклад, замерзання моря, портів, проток тощо), закриття транспортних шляхів, каналів, перевалів – сторони звільняються від виконання зобов'язань на період дії таких обставин. Якщо дія форс-мажорних обставин триває понад визначену в застереженні кількість днів, кожна зі сторін має право розірвати договір і не буде нести відповідальності за це при умові попереднього письмового повідомлення іншої сторони не пізніше як за певну обумовлену кількість днів до розірвання. Належним підтвердженням наявності форс-мажорних обставин є документ, виданий офіційною уповноваженою організацією. Водночас вказано, що форс-мажорні обставини не звільняють покупця від обов'язку здійснити оплату за товари (роботи, послуги), що були поставлені до їх настання [13].

Таким чином, важливим елементом визначення форс-мажору є його непередбачуваність та невідворотність. Це означає, що сторона договору не могла передбачити виникнення обставин під час укладення договору і не могла запобігти їх наслідкам. Форс-мажорні обставини мають такі основні правові наслідки:

1) Звільнення від відповідальності. У разі настання форс-мажорних обставин сторона, яка не змогла виконати свої зобов'язання, звільняється від відповідальності за невиконання або неналежне виконання (ЦКУ, ст. 617 [6]).

2) Зупинення строків виконання зобов'язань. У період дії форс-мажору виконання зобов'язань може бути призупинено, що дозволяє сторонам уникнути правових санкцій.

3) Можливість розірвання договору. Якщо форс-мажор унеможливлює виконання зобов'язання протягом тривалого часу,

сторони можуть ініціювати розірвання договору (ГКУ, ст. 188 [5]).

Зокрема, настання форс-мажору має бути належним чином підтверджено, і сторона, яка посилається на такі обставини, повинна надати відповідний сертифікат ТПП. Без цього сертифіката звільнення від відповідальності може бути оскаржено іншою стороною договору [4].

Сертифікат, виданий ТПП, є доказом наявності форс-мажорних обставин, проте він не звільняє сторони від виконання зобов'язань, а лише відкладає їх виконання на період дії обставин.

Відповідно до статті 652 ЦК України, якщо істотна зміна обставин, у тому числі форс-мажор, порушує баланс інтересів сторін, вони можуть вимагати зміни або розірвання договору через суд [6].

Якщо форс-мажорні обставини мають тимчасовий характер, строк виконання зобов'язання може бути продовжений на період їхньої дії.

Більшість договорів містять умови, що зобов'язують сторону, яка посилається на форс-мажор, повідомити контрагента про настання таких обставин у визначений строк. Невиконання цього обов'язку може спричинити втрату права посилатися на форс-мажор [7, с. 112].

Але не всі складнощі у виконанні зобов'язань можуть бути визнані форс-мажором. Так, наприклад, відсутність коштів, зміни економічної ситуації або недобросовісна поведінка сторони договору не є підставами для застосування форс-мажору [8, с. 54].

Не є також непереборною силою і несприятливі фактори господарського життя, а також інші виробничі труднощі і технічна складність прийнятих до виконання зобов'язань. Можливість існування таких обставин – звичайний підприємницький ризик, який несе боржник.

У принципах міжнародних комерційних контрактів УНІДРУА (Principles of International Commercial Contracts, UNIDROIT) визнається, що форс-мажорні обставини можуть мати ланцюговий ефект, який впливає на виконання зобов'язань. Тобто одні форс-мажорні обставини (першого порядку) можуть викликати інші форс-мажорні обставини (другого порядку). Наприклад, стихійні лиха, пандемія призводять до форс-мажорних обставин другого порядку – рішень державних органів (органів місцевого самоврядування) як реакції на обставини першого порядку, зокрема, рішення уряду про закриття міст, запровадження карантинів тощо.

Так, у разі стихійного лиха, наприклад, повені (вплив першого порядку), компанія не має можливості працювати через затоплення робочих приміщень або складів, а вплив другого порядку виникає через заборону органів управління територією на рух суден в акваторії через руйнівну дію хвиль, що створює проблеми з транспортуванням вантажів.

Яскравою ілюстрацією форс-мажорів першого та другого порядку є пандемія COVID-19. Прикладом прямого впливу події першого порядку може бути ситуація, коли патоген заражає робочу силу й у результаті позбавляє компанію можливості виконувати договірні зобов'язання [7, с. 113-118].

Прикладами впливу другого порядку є введення жорстких карантинів, закриття кордонів, введення комендантської години або наказ про обов'язкове перебування на місці, що дозволяло людям виходити зі своїх будинків лише на кілька годин на тиждень і лише за товарами першої потреби, що реалізовувалися тією чи іншою мірою в багатьох країнах, зокрема, США, країнах Європи, в Україні також, хоч і в менш суворій формі [9].

Слід зазначити, що вплив форс-мажорних обставин першого та другого порядків може бути різним за тривалістю, характером та ступенем впливу на бізнес-процеси окремих компаній та економіку країн в цілому.

Усі перелічені раніше форс-мажорні події мають різне походження, тривалість, наслідки для господарюючих суб'єктів. У зв'язку з цим пропонується розділити всі форс-мажорні обставини на три групи: природні (природного походження), техногенні та політичні (геополітичні та внутрішньополітичні) та оцінити характер впливу цих

груп обставин на діяльність окремих компаній, економіку окремих країн та світову економіку загалом.

До природних форс-мажорних обставин віднесені стихійні лиха, такі як епідемія, ураган, повінь, град, заморозки, замерзання протоки і портів, землетрус, блискавка, пожежа, посуха, просідання і зсув ґрунту, інші стихійні лиха природного характеру, які можуть завдати шкоди майну та інфраструктурі.

Під техногенним форс-мажором розуміються непередбачувані та невідворотні події, що виникають внаслідок технологічних катастроф, аварій чи інцидентів, що призводять до порушення чи зупинки бізнес-процесів та операцій, такі як неприродні пожежі, вибухи, кібератаки, аварії на транспортних засобах, комунікаціях тощо [10, с. 87-89].

Геополітичні та внутрішньополітичні – це несподівані події, які пов'язані із зовнішньою та внутрішньою політиками держав та їх наслідками (війна, військові дії, валютні та торгові обмеження, ембарго, санкції, законодавчі акти держави).

Форс-мажорні обставини природного характеру впливають як на виробничі, так і на логістичні процеси. Наприклад, Цунамі в Південно-Східній Азії 2004 року призвело не лише до значних людських жертв, а й до руйнування туристичної галузі.

У 2011 році відбулися два стихійні лиха, що відбилися на IT індустрії. Повінь у Таїланді не тільки завдала країні збитків у розмірі 43 млрд. доларів, а й призвела до проблем у виробництві комп'ютерів. За оцінками експертів, у Таїланді сконцентровано близько 25% загальносвітового виробництва жорстких дисків. Через повінь під затоплення потрапили заводи з виробництва жорстких дисків, що призвело до скорочення їх поставок на 29% у 4 кварталі 2011 року і, як наслідок, до скорочення виробництва серверів та зростання цін на жорсткі диски.

Одним із наслідків землетрусу та цунамі в Японії у 2011 році стало руйнування заводів трьох японських виробників РК-панелей (Panasonic, Hitachi та NEC). На той час на частку Японії припадало 5% світових виробничих потужностей з випуску РК-панелей величезного розміру і 18% – панелей малого середнього розміру, що призвело до дефіциту цих комплектуючих світовому ринку [11, с. 33-36].

Судова практика України підтверджує важливість належного оформлення доказів форс-мажорних обставин. Зокрема, у рішеннях Верховного Суду в справах № 917/1053/18 , № 913/20/21 тощо було зазначено, що сторона повинна надати сертифікат Торгово-промислової палати України (ТПП) або інші належні докази для підтвердження форс-мажору.

Верховний Суд наголошує, що відповідно до статті 617 Цивільного кодексу України для звільнення від відповідальності за порушення зобов'язання сторона повинна довести:

- факт існування форс-мажорних обставин;
- причинно-наслідковий зв'язок між форс-мажором та неможливістю виконання зобов'язань.

Верховний Суд підкреслює, що сертифікат Торгово-промислової палати України є основним документом, що підтверджує факт форс-мажорних обставин. У разі відсутності такого сертифіката суд може оцінювати інші докази, але їхня належність та допустимість мають бути обґрунтовані.

Якщо сторона не надала сертифікат ТПП, це ускладнює доказову базу і Суд відхиляє посилання на форс-мажор, оскільки Стороною не доведено належним чином вплив обставин на невиконання зобов'язань [12, с. 7-13].

Так, українські суди часто вимагають додаткові підтверджувальні документи, зокрема: Акти ДСНС (Державної служби України з надзвичайних ситуацій) – підтверджують факт вибуху, пожежі, руйнування; Довідки від місцевих органів влади – можуть підтвердити факт обстрілу чи надзвичайної ситуації; документи підприємства (акти інвентаризації, бухгалтерські довідки) – для підтвердження втрати товару; фото- та відеофіксація події – як додатковий доказ знищення майна; матеріали кримінального провадження (якщо відкрито) – можуть містити докази обстрілу чи руйнування; тощо (Постанови ВС у справі № 906/540/22 від 07.06.2023, у

справі № 917/1593/22 від 05.12.2023, у справі № 910/7679/22 від 13.09.2023, у справі № 910/8580/22 від 15.06.2023, у справі №922/999/22 від 29.06.2023; у справі № 916/1788/22 від 02.08.2023; тощо).

У процесі дослідження розроблено практичні рекомендації для суб'єктів договірних відносин для уникнення можливих непорозумінь у зв'язку із виникненням форс-мажорних обставин:

1) Обов'язкове включення форс-мажорних умов у договори, форс мажорних застережень у зовнішньоекономічні договори (контракти). Варто чітко визначати перелік можливих обставин, щоб у майбутньому уникнути зайвих суперечок.

2) Кризовий менеджмент. Розробка планів дій у разі настання форс-мажору допоможе мінімізувати втрати.

3) Юридичне забезпечення. Своєчасне отримання сертифікатів Торгово-промислової палати, яке є ключовим доказом для захисту прав сторін.

Отже, виходячи з вищевикладеного слід зазначити наступне. Метою цього дослідження було вивчити правове регулювання форс-мажорних обставин в Україні, а також виявити їх недоліки та надати пропозиції щодо удосконалення законодавства. У результаті дослідження було встановлено, що українська правова система в цілому забезпечує належне регулювання форс-мажорних обставин, однак існує кілька важливих аспектів, які потребують вдосконалення. По-перше, документальне підтвердження форс-мажору – існуючі механізми підтвердження форс-мажору через Торгово-промислову палату є ефективними, але часто недостатньо швидкими, що може затримувати вирішення питань щодо виконання зобов'язань.

По-друге, неясність щодо переліку форс-мажорних обставин – різні законодавчі акти мають різний перелік, набір обставин, які саме події підпадають під кваліфікацію певних обставин як форс-мажорних, що може створювати простір для різних трактувань та непорозумінь.

По-третє, часто сторони договору не мають достатньої правової обізнаності щодо можливостей застосування форс-мажору. Це може призводити до конфліктів і неправомірного використання цього інституту.

На нашу думку, пропозиціями щодо удосконалення законодавства можуть бути зокрема: запровадження єдиного реєстру форс-мажорних обставин, який містив би чіткий детальний перелік обставин, що можуть бути визнані форс-мажорними, що дозволить уникнути непорозумінь між сторонами, органами державної влади та суду і спростить процес визнання та кваліфікації певних обставин. Це дозволить зменшити час на отримання сертифікатів і висновків, що є важливим для оперативного вирішення економічних питань. А також для зменшення бюрократичних затримок можна впровадити електронні сертифікати та автоматизовані процедури перевірки та підтвердження форс-мажору. Це дозволить швидше реагувати на форс-мажорні обставини, зменшуючи ризики для усієї бізнес спільноти. Крім того, для бізнесу рекомендується включати в договори чіткі, однозначні, зрозумілі для всіх сторін договору умови щодо того, які саме події вважатимуться форс-мажором і як буде організовано процес їх підтвердження.

У результаті проведеного дослідження можна зробити висновок, що форс-мажор є важливим елементом сучасного правового механізму регулювання договірних зобов'язань, що дозволяє забезпечити баланс між правами та обов'язками сторін в умовах непередбачуваних подій. Водночас залишається чимало аспектів, які потребують удосконалення, зокрема щодо документального підтвердження форс-мажору та правової обізнаності учасників договірних відносин. Тому необхідно впроваджувати зміни в законодавство, що дозволять визначати та ефективніше регулювати форс-мажорні обставини, тим самим зменшуючи ризики для бізнесу та економіки країн у цілому.

Література

1. Марценко Н. С., Гера В. О. Форс-мажор у приватному праві Європейського союзу та України: порівняльно-правовий аналіз. *Південноукраїнський правничий часопис.* №4. Том 2. 2022. С.149-156.

2. Кабрера Ю. Доктрина форс-мажору та imprévision у французькому договірному праві та Міжнародному комерційному арбітражі . *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. Серія економічна. Серія юридична. Випуск 42/2024. С.311-316.

3. ICC Force Majeure and Hardship Clauses. 2020. URL: https://iccwbo.org/ news-publications/icc-rules-guidelines/icc-force-majeure-and-hardship-clauses/

4. Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 02.12.1997 № 671/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/671/97-%D0%B2%D1%80

5. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15

6. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

7. Таран О. Договірне право: теорія і практика. Львів: «Львівська політехніка», 2021. 334 с.

8. Котвіцький І. О. Поняття форс-мажорних обставин у цивільному праві. *Юридичний вісник*. 2022. № 3. С. 48–56.

9. Hale, T., Angrist, N., Goldszmidt, R., et al. A global panel database of pandemic policies (Oxford COVID-19 Government Response Tracker). *Nature Human Behaviour*. 5(4), 2021. P.529–538.

10. Perrow C. Normal Accidents: Living with High-Risk Technologies. 1999. 386 p.

11. Арсененко І.А., Байтеряков О.З., Донець І.А., Донченко Л.М., Левада О.М. Предметна сутність форс-мажорних обставин і їх вплив на організацію туристичного бізнесу. *Актуальні питання у сучасній науці*. Серія: ЕКОНОМІКА. № 6(24) . 2024. С. 28-44.

12. Стоцька Н.В. Військові дії як форс-мажор невиконання договірних зобов'язань українських підприємств індустрії туризму: кваліфікаційна робота магістра. Житомир : ДУ «Житомирська політехніка», 2023. 87 с.

13. Про типові платіжні умови зовнішньоекономічних договорів (контрактів) і типові форми захисних застережень до зовнішньоекономічних договорів (контрактів), які передбачають розрахунки в іноземній валюті: Постанова від 21 червня 1995 р. № 444. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/444-95-%D0%BF#Text

SUMMARY

The force majeure doctrine is a widely recognized model and norm applied in situations where contractual obligations cannot be fulfilled. Natural disasters and calamities, unstable economic and political situations, economic sanctions and embargoes, wars and other armed conflicts, the consequences of the COVID-19 pandemic, restrictions, and sanctions imposed by various states affect not only national economies but also businesses that are parties to contractual relations, creating additional risks of non-fulfillment of contractual obligations.

This issue becomes especially important today, in the era of digitalization of society and rapid technological development in all areas of human activity, including business. The aim of this article is to study the legal regulation of force majeure in Ukraine, identify key economic parameters and other unforeseen situations that influence the occurrence of circumstances beyond the control of the parties and hinder the fulfillment of business contracts, international trade agreements, and civil-law contracts, which, by their nature, are force majeure events.

The article examines the concept of force majeure, its hierarchy of occurrence. Since force majeure circumstances have different origins, duration, and consequences for the economic condition of businesses and their operations, it is proposed to classify them into natural, technological, and political categories. The analysis focuses on the most significant force majeure events in recent years, particularly the COVID-19 pandemic and military actions in Ukraine.

Based on the analysis of publications on the connection between these events and business dynamics in different countries and the global economy, as well as statistical data, conclusions are drawn regarding the key parameters affected by natural, technological, and political force majeure circumstances. The long-term impact of natural (such as pandemics) and geopolitical force majeure is more significant and complex, highlighting the need for further research on how force majeure events affect business activities and the development of strategies to minimize their consequences.

Keywords: force majeure, force majeure circumstances, force majeure clauses, liability, business processes, contractual relations.